

De Sint Michaëlkerk in Zuidschermmer.

De Schermer: méér dan molens en stolpen Wilhelminagemaal en Sint Michaelkerk toegevoegd aan monumentenlijst

De Schermer staat bekend om zijn stolpen en molens. Maar dit gebied heeft meer te bieden! De Schermer telt zes dorpen met elk een eigen bijzondere ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis die nog zichtbaar is in de bewaard gebleven historische structuren, straatpatronen en gebouwen. Zo bepalen historische gebouwen in belangrijke mate het karakter van deze dorpen. Onlangs kregen twee karakteristieke gebouwcomplexen de monumentenstatus: Het Wilhelminagemaal bij Schermerhorn en de Sint Michaëlkerk in Zuidschermmer.

■ TWINTIG KANDIDATEN

Uit een voorinventarisatie vorig jaar bleek dat er, naast stolpen en molens, nog tenminste twintig andere panden voor de status van gemeentelijk monument in aanmerking komen. Met een aantal eigenaren is inmiddels contact geweest. Verschillende eigenaren hebben ook zelf de weg naar de gemeente gevonden om de voor- en nadelen van een monumentenstatus te bespreken. Op grond hiervan kreeg het gemaal in de Mijzenpolder, aan de Oostmijzerdijk 13, al eerder de monumentenstatus.

TWEE GEBOUWCOMPLEXEN

Nu viel de eer te beurt aan twee andere bijzondere gebouwcomplexen. Op 28 augustus kregen de Sint-Michaëlkerk met bijbehorende pastorie in Zuidschermmer en het elektrisch gemaal Wilhelmina met de aangebouwde machinistenwoning vlakbij Schermerhorn het predicaat gemeentelijk monument. We spreken bewust over twee gebouwcomplexen, want

samen zijn het eigenlijk vier monumenten. De gebouwen die nu de monumentenstatus hebben gekregen zijn alle vier gebouwd tijdens het interbellum – de periode tussen de twee wereldoorlogen – in een voor die tijd

Lees verder op pagina 2 ▶

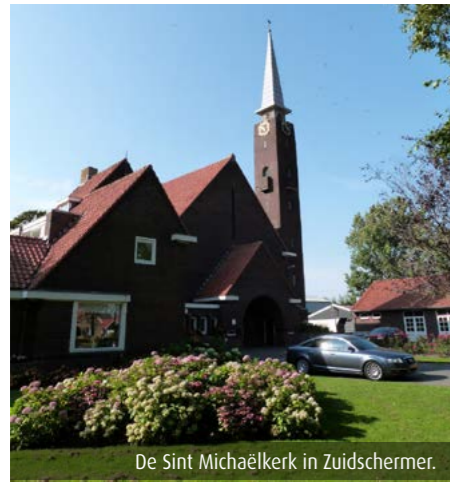
De Groene Zwaan in ere hersteld

Voor de leek was het de afgelopen maanden even zoeken naar De Groene Zwaan. De voormalige Luthers-Evangelische kerk aan de Rechtestraat in De Rijp was namelijk gehuld in bouwsteigers, inclusief de pastorie en consistorie. Desalniettemin werd ook dit najaar gewoon de dorpskerkmis gevierd in het kerkgebouw, dat tegenwoordig dienst doet als cultureel centrum. De consistorie is een theehuis en de pastorie wordt deels bewoond door de beheerder. Als het goed is, zijn rond het verschijnen van deze nieuwsbrief de restauratiewerkzaamheden bijna afgerond. Lees verder op pagina 6 ▶

Het gemaal Wilhelmina bij Schermerhorn, dat al jaren in gebruik is als museum, heeft nu officieel de monumentenstatus.

De Sint Michaëlkerk in Zuidschermmer.

vooruitstrevende bouwstijl. De expressieve Sint-Michaëlkerk met pastorie mocht gezien

Lees meer over de Sint Michaëlkerk en museumgemaal Wilhelmina op pagina 4 en 5 ▶

worden. Ook de toren is al van verre zichtbaar. Voor het Wilhelminagemaal ligt dat iets anders. Als gevolg van een toenemende zorg voor het waardevolle Hollandse landschap in het begin van de twintigste eeuw, werd een fraai gebouw ontworpen dat zich niet al te nadrukkelijk manifesteert, maar zich juist heel bescheiden voegt in het bestaande landschap.

■ **MONUMENTENSTATUS AANVRAGEN**
In de vorige nieuwsbrief werd al de plaatsing van stolpboerderijen op de gemeentelijke monumentenlijst gemeld. Ook niet-agrarische gebouwen komen uiteraard voor deze status in aanmerking. Karakteristieke historische panden in de gemeente kunnen behouden

worden voor de toekomst door ze te plaatsen op de gemeentelijke monumentenlijst. Eigenaren van historische panden kunnen zich vrijwillig aanmelden voor een vrijblijvend gesprek over de bescherming van hun pand en de eventuele consequenties voor bijvoorbeeld bouwplannen. In overleg wordt bekeken of het pand inderdaad voor de monumentenstatus in aanmerking komt. Is die status eenmaal toegekend, dan kan de eigenaar een beroep doen op (onderhouds) subsidies en wordt hij of zij op verzoek bijgestaan met onderhoudsadviezen. Stuur voor meer informatie een e-mail naar monumenten@alkmaar.nl

Steven Kalverdijk

Belastingaftrek Rijksmonumenten vervalft

Op dinsdag 16 oktober 2018 heeft de Tweede Kamer ingestemd met de afschaf van de fiscale aftrek voor rijksmonumenteeigenaren. Als alternatief hiervoor is per 1 januari 2019 een nieuwe subsidieregeling van kracht. Mits het wetsvoorstel in december door de Eerste Kamer wordt goedgekeurd. (Houd hiervoor onze Facebookpagina in de gaten). Een eigenaar moet zelf een keuze maken tussen laagrentend lenen (vooraf) en subsidie (achteraf).

■ SUBSIDIE

Na afronding van de werkzaamheden kan een eigenaar over de kosten in 2019 een subsidieaanvraag indienen. Dit kan in 2020, in de periode van 1 maart tot en met 30 april. Aanvragen met kosten boven de € 70.000,- moeten onderbouwd worden met een adequaat inspectierapport van de technische en fysieke staat van het rijksmonument.

■ LENEN

Als een eigenaar van een rijksmonument voor de subsidie in aanmerking wil komen, dan kan hij vooraf geen laagrentende lening bij het Restauratie-

fonds aanvragen. In elk geval niet voor dezelfde werkzaamheden waarvoor de subsidie wordt aangevraagd. Een combinatie van een laagrentende lening en subsidie voor dezelfde werkzaamheden is niet mogelijk. Alle rijksmonumenteeigenaren die gebruik willen maken van een laagrentende lening van het Restauratiefonds kunnen het hele jaar door deze lening aanvragen. De hoogte van de lening (met een maximum van in beginsel € 300.000) bedraagt vanaf 1 januari 2019 100% van de instandhoudingskosten (onderhoud en restauratie), conform de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten. De eigenaar heeft hiermee de zekerheid van een financiering voor zijn plannen. Bovendien leent een eigenaar-bewoner tegen 1% rente, 10 jaar vast. Kijk voor meer informatie op restauratiefonds.nl

■ VANAF 1 JANUARI

De nieuwe subsidieregeling, als alternatief voor de monumentenaftrek, gaat in per 1 januari 2019. De regeling is beschikbaar voor particuliere eigenaren van een rijksmonument met een woonfunctie. Per 1 januari 2019 kunnen deze eigenaren achteraf een subsidie aanvragen van 38% van de instandhoudingskosten (onderhoud en restauratie) conform de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten.

Bram Berkenpas, team Erfgoed

Verduurzaam je monument

Duurzame maatregelen

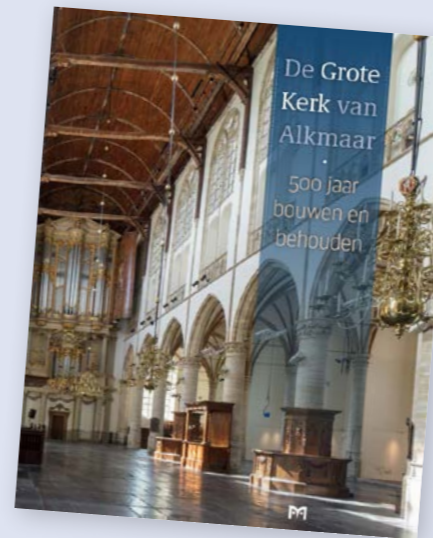
Eigenaren van monumenten kunnen sinds kort voor informatie en tips over het verduurzamen van hun pand terecht op de gemeentelijke website.

Verduurzaming bij oude gebouwen vraagt namelijk om een andere aanpak dan bijvoorbeeld bij nieuwbouw. Zo kan een verkeerde dakisolatie na verloop van tijd leiden tot houtrot aan de balken. De website geeft richtlijnen om de juiste keuzes te kunnen maken en geeft ook informatie over vloer- en wandisolatie, verwarmen en ventileren.

Het zelf opwekken van energie is in de regel wat lastiger omdat de ingreep de monumentaliteit al snel kan aantasten. Zonnepanelen zijn bijvoorbeeld meestal niet toegestaan op een monument, maar dit kan vaak weer wel op een bijgebouw. Omdat monumenten vaak hun eigen karakteristieke bouw en materiaal

Boek bouwgeschiedenis Grote Kerk nu nog met korting te koop

Het 360 pagina's tellende boek 'De Grote Kerk van Alkmaar, 500 jaar bouwen en behouden' ligt sinds oktober in de winkels. Het langverwachte boek over de bouwgeschiedenis van de Grote of Sint-Laurenskerk werd op 16 oktober gepresenteerd en wethouder Christian Braak nam het eerste exemplaar in ontvangst. Tot 31 december is het nog te koop met 5 euro korting.

Het boek is het resultaat van vele jaren hard werken door een grote groep experts, met ondersteuning van Uitgeverij Matrijs en Stichting Alkmaarse Historische Publicaties. Projectleider (en auteur) Carolien Roozendaal: "Na jaren van onderzoek weten we nu precies hoe de bouwmeesters hun huzarenstukje hebben kunnen uitvoeren. Hoe zij in staat waren om in minder dan vijftig jaar een immens kerkgebouw neer te zetten." In het boek leggen de auteurs één voor één alle geheimen van de boeiende bouwgeschiedenis bloot, ondersteund met prachtig beeldmateriaal.

■ KERKPORTRET

Op ergoedalkmaar.nl lichten enkele auteurs alvast een tipje van de sluier op. Eén van de verhalen is van Judith Niessen, over het kerkportret dat aan de zuidwand van de Grote Kerk hangt. Het is een schilderij dat bijna even oud is als het kerkgebouw zelf. Het is geschilderd op een houten paneel. De afgebeelde kerk stelt onmiskenbaar de Sint-Laurenskerk voor. Maar helemaal naar de werkelijkheid is het niet. Er wringt iets in de verhoudingen van het schip, het dwarsschip is te kort, er staat een toren op die er in werkelijk niet is, en er is nog meer wat niet klopt.

hebben, wordt aangeraden om u te laten adviseren over de mogelijkheden en de techniek die geschikt is voor uw monument.

• De pagina's over duurzaamheid zijn te vinden op: alkmaar.nl/Duurzame-monumenten

• Voor advies of een afspraak kunt u mailen naar: monumenten@alkmaar.nl of bel 14072

Het artikel over de familie Van Leeuwen die een kerk in Oterleek verbouwde tot energieneutrale woning staat op ergoedalkmaar.nl in nieuwsbrief 51.

Verder in dit nummer

Sint Michaelkerk Zuidschermmer monument	pag	4
Droogmakerij Schermer	pag	5
De Groene Zwaan: Van plan naar uitvoering	pag	6
Huis Auerhaen museum	pag	7
Leien op dak consistorie Grote Kerk	pag	7
Waar hingen de schuttersstukken?	pag	8
Timewarp Doelengebouw	pag	9
Behoud weidemolens	pag	9
Houten tongewelf Grote Kerk komend voorjaar in de steigers	pag	10
Replica schoen Maria Tesselschade	pag	11
Bijzondere bodemvondsten: tanden en kiezen	pag	12
Colofon	pag	12

Wethouder Christian Braak kijkt het boek samen met projectleider en auteur Carolien Roozendaal. Foto: Erna Faust

■ WOW-FACTOR

Judith: "Ik vond het bijzonder boeiend dat je aan de hand van de bouwgeschiedenis die de afgelopen jaren zo goed gereconstrueerd is, ook heel mooi kon zien hoe het schilderij dan dus tot stand moet zijn gekomen en in welke fases het geschilderd is. Dat was voor mij echt de wow-factor!

Ik vraag me af wat er zou gebeuren als je meer van dit soort kerkportretten in Nederland op die manier zou benaderen. En dan gaat het met name om het dendrochronologisch ofwel

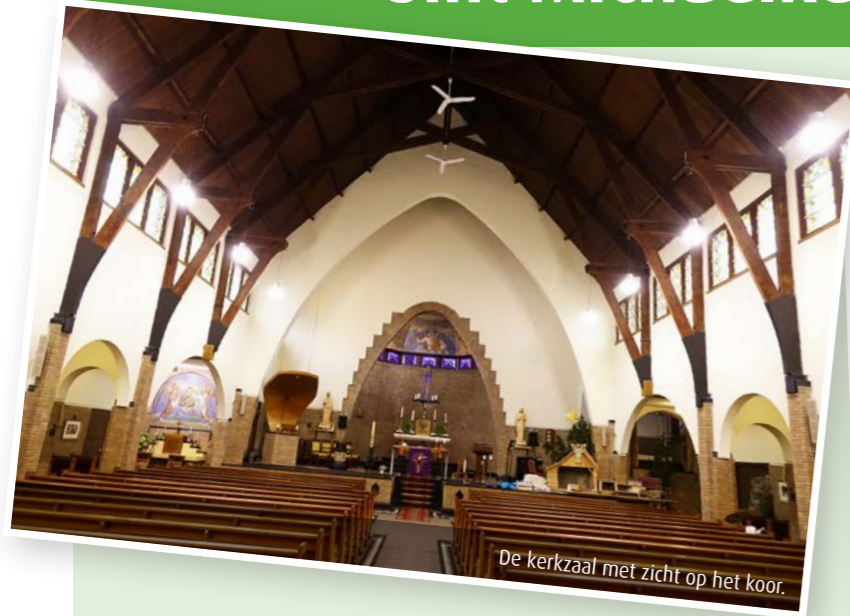
jaarringenonderzoek. Ik denk dat dat nog meer informatie zou opleveren."

Het boek kost tot 1 januari € 34,95 (daarna € 39,95) en is te koop bij Stedelijk Museum Alkmaar en boekhandels Van der Meulen en Feijn. Rechtstreeks bestellen kan bij de uitgeverij via matrijs.com.

Het kerkportret dat gerestaureerd werd door Martin Bijl en in het boek beschreven is door Judith Niessen.

Sint Michaëlkerk en Wilhelminagemaal in Schermer op monumentenlijst

De kerkzaal met zicht op het koor.

Schildering bij het Maria altaar, na de Tweede Wereldoorlog aangebracht door Jaap Min, als dank dat de Schermer polder niet, zoals de Wieringermeer, onder water was gezet.

Een van de fraaie deuren uit de bouwtijd van het gemaal.

De noordkant van het gebouw, waar het museum gevestigd is.

Een oude centrifugaalpomp van de firma Stork-Hengelo.

Sint Michaëlkerk: Het hart van een gemeenschap

Op 20 mei 1929 werd bouwpastoor J. van der Marck aangesteld om in de Schermer een eigen parochie te stichten. Vijftig rooms-katholieke gezinnen hadden daarvoor met succes bij het bisdom gepleit. Zo zouden ze niet meer helemaal naar Akersloot of Alkmaar hoeven te reizen om de mis bij te wonen. Omdat er meteen een lagere school bij kwam, zou dat ook een hoop gereis voor de kinderen schelen. Twee jaar later, op 18 maart 1931, werd de Sint-Michaëlkerk geconsacreerd. De kerk zou het hart worden van een kleine hechte dorpsgemeenschap en is dat tot op de dag van vandaag gebleven. Sinds dit najaar staat de kerk, met pastorie, op de gemeentelijke monumentenlijst.

Bouwpastoor van der Marck had een uitgebreide functieomschrijving. Hij gaf leiding aan de bouw en inrichting van de kerk en pastorie, de bouw van een lagere school, een onderwijzerswoning én - alsof dat niet genoeg was - gaf hij ook herderlijke leiding aan zijn nieuwe parochianen. Al spoedig werd architect Jan Honekamp bij het project betrokken. Hij had juist huize Pius aan het Nassauplein in Alkmaar opgeleverd en had daarvoor lovende kritieken gekregen.

■ OPUS MAGNUM

Honekamp heeft de kerk en pastorie, school, onderwijzerswoning, begraafplaats en terreinindeling ontworpen als samenhangend geheel. Het is vermoedelijk zijn grootste opdracht geweest: zijn opus magnum.

Jan Honekamp heeft een traditioneel uitgangspunt, de basilica, fraai

uitgewerkt in een boeiende en functionele compositie van verspringende volumes, horizontale, verticale en diagonale lijnen. Zo is de pastorie bijvoorbeeld naar voren gebouwd ten opzichte van de kerk zodat een beschut plein ontstond; ideaal voor dorpsfeesten zoals die nog steeds gevierd worden op bijvoorbeeld koningsdag.

■ WONEN IN EEN PAROCHIEHUIS

Rob Luybé woont met zijn vrouw Ineke in het parochiehuus van de Sint Michaëlkerk en is lid van het parochiebestuur: "Ons huis was natuurlijk oorspronkelijk het huis voor de priester, inclusief de vergaderruimtes. Maar daarvoor wordt het al jaren niet meer gebruikt. Het wordt al 25 jaar verhuurd als woonhuis en wij zijn hier drie jaar geleden komen wonen."

Dat de Sint Michaëlkerk officieel de monumentenstatus zou krijgen, was van het begin af aan een wens van Rob Luybé: "Ik heb bewust de contacten met de specialisten van de gemeente gezocht en na Open Monumentendag ging het balletje rollen.

Wij willen ons inzetten om dit gebouw te behouden voor de toekomst van de gemeenschap in Zuidschermer. En daarbij zien we de monumentenstatus als een soort waarborg. Onderhoud van het gebouw is duur. Vanaf nu kunnen we daar dus subsidie voor aanvragen."

Steven Kalverdijk en Judith Flapper

Halfroond venster in de zijbeuk.

Droogmakerij Schermer Gemaal Wilhelmina op de monumentenlijst

Tamelijk onopvallend, onderaan de Molen-dijk bij Schermerhorn, ligt gemaal Wilhelmina. Dit gebouw met aangebouwde machinistenwoning staat - samen met de drie andere gemalen in de Schermer - symbool voor een grote vooruitgang in de waterhuishouding van deze droogmakerij. Bijna een eeuw nadien kreeg gemaal Wilhelmina de monumentenstatus.

Het gemaal Wilhelmina is al enige jaren in gebruik als museum. "De nieuw verworven monumentenstatus doet ons zeker goed," reageert Ans Hovestad, secretaris van het museum. "Maar mijn eerste reactie was: Hè? In onze ogen was het altijd al een monument! En wat wij hier doen is van monumentale betekenis. We zijn namelijk al sinds jaar en dag bezig om mensen ervan bewust te maken dat wij hier onder de zeespiegel leven. Gek genoeg beseffen wij Nederlanders dat nauwelijks. Terwijl buitenlandse gasten vaak verbaasd zijn als ze horen dat wij niet eens een roeiboort of zwemvesten op zolder hebben..."

■ 14 KLEINE POLDERTJES

De Schermer was sinds de zeventiende eeuw onderverdeeld in veertien kleine poldertjes, afdelingen genaamd, met elk een eigen poldermolen. Het water uit de afdelingen werd via een tussenboezem naar één van de grote molencomplexen bij Schermerhorn of Drie-huizen geleid en daar uitgeslagen in de ringvaart. Dat doordachte bemalingssysteem met

ruim vijftig windmolens was het beste dat met windbemaling bereikt kon worden maar het werd in de twintigste eeuw te kostbaar. Ook ontwikkelingen in de landbouw stelden hogere eisen aan de waterhuishouding.

Ingenieursbureau W.C. en K. de Wit ontwierp een geheel nieuwe inrichting van de Schermer met drie grote polders I, II en III en evenzoveel elektrische gemalen. De Wilhelmina, de Emma en de Juliana. De grootste polder kreeg ook nog een extra ondersteunend - naamloos - vierde gemaaltje. De techniek van elektrische bemaling was in de voorafgaande twintig jaar volwassen geworden en uitermate geschikt voor de Schermer.

■ ZORGVULDIG ONTWERP

Het gemaal met aangebouwde machinistenwoning heeft een karakteristiek silhouet. Dat heeft een heel functionele reden: beide functies zijn ondergebracht in een volume waarbij het gemaal één bouwlaag telt. De woonfunctie heeft er twee. In het ontwerp van de Wilhelmina zijn de architectuurkenmerken van de Amsterdamse School zichtbaar, maar in de krachtige horizontale lijnvoering en forse dakoverstekken is ook vooral de invloed van de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright te herkennen.

■ WATERERFGOED

De huidige eigenaar van het gebouwencomplex, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, is blij met de nieuw verworven monumentenstatus. Ingrid Oud, adviseur watererfgoed: "Toen de gemeente Alkmaar ons benaderde om te vertellen dat het museumgemaal in aanmerking kwam voor de monumentenstatus, was ik meteen enthousiast! Ik zie het als een erkenning voor het gebouw en de geschiedenis van de polder."

Steven Kalverdijk en Judith Flapper

Horizontale lijnen, waarvoor Frank Lloyd Wright de inspiratie leverde.

De ingang van het museum met een fraai vormgegeven deur.

Rob Luybé namens het kerkbestuur: "Wij willen dit gebouw behouden voor de toekomst van de gemeenschap van Zuidschermer."

De Groene Zwaan voor restauratie in 2016.

De Groene Zwaan: Van plan naar uitvoering "Doel was het pand weer gezond te maken"

Restauratiespecialist Odwin Ralling is sinds 2014 betrokken om het restauratieproces van het rijksmonument aan de Rechtestraat in De Rijp in goede banen te leiden. In eerste instantie was hij aangetrokken door Stichting De Groene Zwaan voor het opstellen van een onderhoudsplan waarmee restauratiesubsidies konden worden aangevraagd. Odwin: "Doel was het pand weer gezond te maken. Dat betekende enerzijds het wegwerken van achterstallig onderhoud en anderzijds het herstellen van onverantwoorde keuzes die gemaakt waren in het verleden. Zoals bijvoorbeeld het gebruik van goedkoop materiaal op het dak."

Een crowdfunding campagne zorgde ervoor dat de financiering rond kwam en de restauratie van start kon gaan. In overleg met de Gemeente Alkmaar werd later besloten om ook een deel van het interieur op te knappen.

■ CORNELIS DE JONG & LUIS FILCER

Dat De Groene Zwaan niet volledig in verval is geraakt, is te danken aan architect Cornelis de Jong. In de jaren zeventig van de vorige eeuw zette hij zich in voor het behoud van de kerk door onder meer pro deo tekenwerk en het aanvragen van subsidies en vergunningen.

Opvallend zijn ook de wandschilderingen van Luis Filcer. Deze Oekraïense kunstenaar was goed bevriend met De Jong, die hem aan onderdak hielp tijdens zijn verblijf in Nederland. Als blijk van dank maakte Filcer drie wandschilderingen. Op de linkerwand zien we de mensen die Filcer waardeerde (waaronder Erasmus). En rechts zien we de mensen die hij verachtte: de geestelijkheid en rechter-

Spits van De Groene Zwaan. Door Ritske Velstra.

lijke macht. Centraal zien we Karel V die, op de rug van zijn onderdanen, reikt naar de hemel. Vanuit de hoek kijkt Luther toe op het spreekgestoelte. In 2015 en 2016 exposeerde Filcer nog in De Groene Zwaan. Afgelopen zomer is hij overleden in zijn woonplaats San Miguel de Alende in Mexico.

■ HISTORISCHE GELAAGDHEID

Helaas is er na de inspanningen van De Jong weinig meer aan het onderhoud van De Groene Zwaan gedaan. Zo zijn de wandschilderingen zichtbaar beschadigd geraakt door oxidatie. Toch is besloten deze niet te verwijderen. Odwin Ralling: "Ze verwijzen naar het culturele gebruik van de kerk; de laatste fase van de levensgeschiedenis van dit gebouw. In het onderhoudsplan wordt rekening gehouden met deze historische gelaagdheid. De oorsprong was mogelijk een pakhuis. Ook is er een school in gevestigd geweest. Uit dendrochronologisch onderzoek (onderzoek naar jaarringen in gebruikt hout, red) blijkt dat het houtwerk deels stamt uit de zeventiende eeuw. Een balk met sleutelstuk komt volgens het jaarringenonderzoek uit 1625. In 1788 namen de Lutheranen het gebouw in gebruik als schuilkerk. Destijds mocht het gebouw vanaf de straat niet herkenbaar zijn als kerk. De huidige gevel is er daarom pas in de negentiende eeuw aan toegevoegd. Net als het vergulde zwaantje (symbool van de kerk) op de spits. Dat wordt straks als laatste onderdeel feestelijk teruggeplaatst ter afsluiting van de restauratie."

Sander van Alphen

Luther houdt een oogje in het zeil.

Museum Huys Auerhaen feestelijk geopend

Alkmaar heeft er een museum bij. Wie binnenstapt in dit museumhuis, betreedt een "huys vol verhalen". Op de foto wethouder Christian Braak met de eigenaars Harold Bos (rechts) en Mark Koning. Foto Jan Jong.

Huys Auerhaen aan de Wilhelminastraat is een museum. Op 16 november is de officiële opening verricht door wethouder Erfgoed en Cultuur Christian Braak. Prof. dr. Theo Schuyt, hoogleraar filantropische studies aan de Vrije Universiteit Amsterdam verzorgde een lezing over Bevlogen Rentmeesterschap.

[Bekijk het uitgebreide verhaal op erfgoedalkmaar.nl](http://erfgoedalkmaar.nl)

Consistorie Grote Kerk voorzien van nieuw leien dak

De laatste weken van De Klim naar de Hemel stonden er extra steigers bij de Grote Kerk voor het herstel van het leien dak van de consistorie.

Wie tijdens de laatste weken van de Klim naar de Hemel naar boven is gegaan, heeft ze vast en zeker aan het werk gezien: de leidekkers van de consistorie van de Grote Kerk. In september en oktober is hard gewerkt aan het vernieuwen van het leien dak op het gebouw aan de Koorstraat. Nu het klaar is kan het weer minimaal tachtig jaar mee.

Bevlogen rentmeesterschap is Harold Bos en Mark Koning, eigenaars van het bijzondere herenhuis aan de Wilhelminastraat, op het lijf geschreven. Kunst en cultuur vervullen in hun ogen een belangrijke maatschappelijke functie, waardevol om bewaard en behouden te worden. Wethouder Christian Braak noemde Huys Auerhaen in zijn openingswoorden het best bewaarde geheim van Alkmaar. Hij roemde de ambitie om de collectie, die niet laagdrempelig is, voor een breder publiek open te stellen.

De imposante en met zorg samengestelde collectie meubels, serviezen, Aziatische en moderne kunst geeft een beeld van de wooncultuur van de gegoede burgerij rond 1900. "Bij elk voorwerp hoort een bijzonder verhaal," vertelt Harold in het interview op erfgoedalkmaar.nl. In het kader van de feestelijke opening was onder meer de tafel in de eetkamer gedekt met het servies van Marks grootouders. Hun trouwportret uit 1914 staat centraal tussen bloemstukken en servies.

Bureau RAB begeleidde tussen 1991 en 1995 de restauratie van het casco en interieur van de Grote Sint Laurenskerk. Sinds enkele jaren is het bureau nu ook betrokken bij het onderhoud. Het aanbrengen van het nieuwe leien dak op de consistorie is onderdeel van een restauratieproject dat mede mogelijk wordt gemaakt door subsidie van de Provincie Noord-Holland en een financiële bijdrage van Prins Bernard Cultuurfonds. Volgend jaar is het beschilderde plafond aan de binnenzijde van het houten tongewelf aan de beurt. Lees over dat project meer op pagina 10.

Sander van Alphen

De firma Pronk op het dak van de consistorie.

Waar hingen de schuttersstukken?

Nelleke de Vries onderzocht oorspronkelijke locaties groepsportretten

Officieren en vaandeldragers van de Oude Schutterij, 1621, olieverf op paneel, Zacharias Paulusz, Stedelijk Museum Alkmaar.

Stedelijk Museum Alkmaar bezit maar liefst zestien geschilderde groepsportretten van de leden van de voormalige Alkmaarse Schutterijen. Het is één van de grootste verzamelingen schuttersstukken in Nederland. Alleen Amsterdam en Haarlem hebben er meer. Schutters lieten zich, trots op hun status, graag vereeuwigen in deze groepsportretten. In totaal zijn in Nederland ongeveer 125 schuttersstukken bewaard gebleven. Het oudste schuttersstuk in Alkmaar stamt uit 1593. Nelleke de Vries deed voor het museum onderzoek naar de oorspronkelijke locaties van deze stukken.

Van oudsher was er in Alkmaar zowel een Oude als een Jonge Schutterij met elk een eigen Doelengebouw. Daar kwam de betreffende schutterij bijeen om te oefenen, te vergaderen, of om een feestmaal te nuttigen. Beide Doelengebouwen grensden aan het zogeheten Doelenveld waar de oefeningen plaatsvonden. Om erachter te komen waar de schuttersstukken oorspronkelijk moeten hebben gehangen, was een reconstructie nodig van de voormalige gebouwen.

■ SCHETSMATIGE MANIER

Nelleke: "De mooiste uitkomst was natuurlijk geweest als we echt hadden kunnen reconstrueren waar ze hebben gehangen. Maar het oude

doelengebouw is al in het begin van de vorige eeuw afgebroken en de nieuwe doelen zijn in de loop der jaren zodanig verbouwd dat een reconstructie moeilijk is. Daarbij kwam dat de archieven van de schutterijen in de achttiende eeuw door brand zijn vergaan, waardoor veel informatie verloren is gegaan. Maar van de Oude Schutterij zijn wel namenlijsten overgeleverd, onder meer dankzij de aantekeningen van Simon Eikelenberg, amateurschilder en destijds opzichter van publieke werken in Alkmaar. En met alles wat we weten heb ik geprobeerd om op een schetsmatige manier aan te geven hoe de situatie ongeveer geweest moet zijn. Dat heb ik onder meer gedaan door de beschikbare

informatie te vergelijken met situaties in andere steden."

"Zo kwam ik stapje voor stapje steeds dichterbij een reconstructie van de gebouwen. Doordat ik op een gegeven moment de opmetingen uit de jaren veertig van de vorige eeuw vond van de Nieuwe Doelen, kon ik met hulp van mensen van het Regionaal Archief en de gemeente terug naar een nog vroegere situatie. Het was net een puzzel waarmee je stukje voor stukje steeds verder komt. Want door die opmetingen konden we de grootte van de wanden reconstrueren. Aan de hand van de afmetingen van de schuttersstukken, kun je dan vervolgens inschatten hoe ze gehangen moeten hebben."

■ WAT MAAKTE DIT ONDERZOEK VOOR JOU INTERESSANT?

"Toen ik in januari begon bij Stedelijk Museum Alkmaar, was ik net klaar met mijn master kunstgeschiedenis. Deze opdracht sloot precies aan op mijn specialisatie, namelijk de Nederlandse schilderkunst in de vijftiende tot en met de zeventiende eeuw.

Het mooie van dit onderzoek was dat het terug ging naar de bronnen. Je gaat aan de slag met een stukje tastbare geschiedenis. Hoe dichterbij die bronnen komt, hoe meer het gaat leven. En dat vind ik bijzonder interessant!"

Judith Flapper

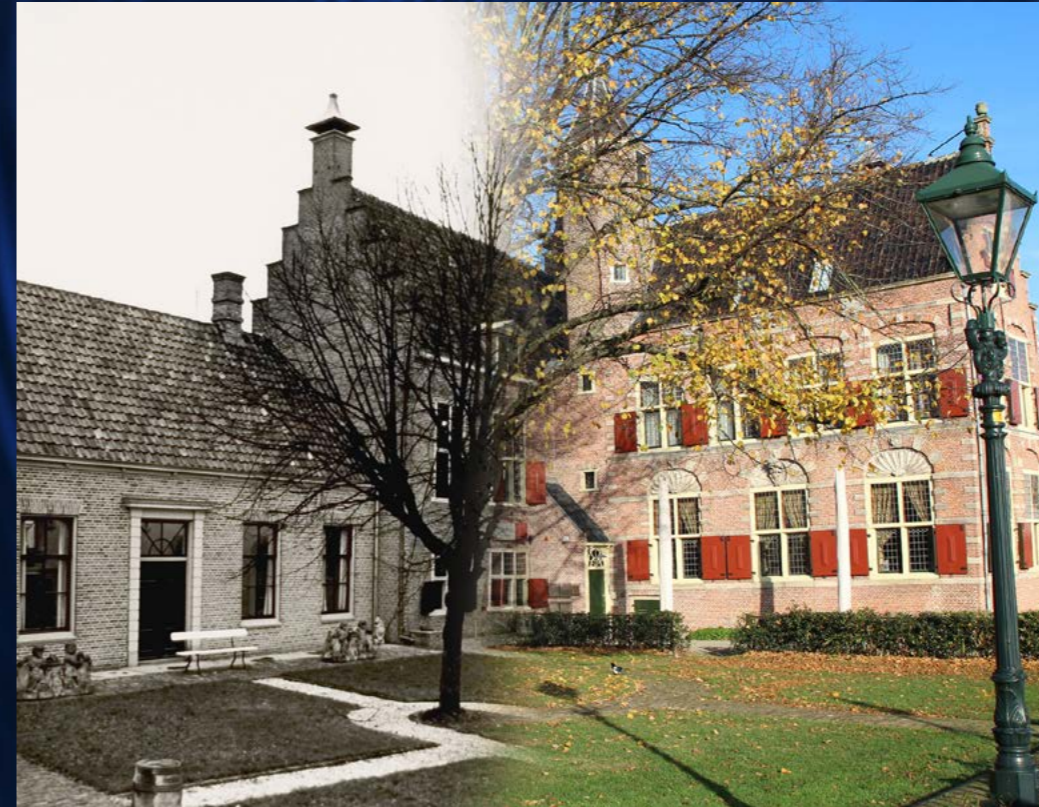

Officieren en vaandeldragers van de Oude Schutterij, 1657, olieverf op paneel, Caesar Boëtius van Everdingen, Stedelijk Museum Alkmaar.

De Jonge Schutterij, 1593, olieverf op paneel, kunstenaar anoniem, Stedelijk Museum Alkmaar.

Timewarp: De Nieuwe Doelen

Tijdelijk thuis van de schuttersstukken

Van 1986 tot 2000 was Stedelijk Museum Alkmaar gevestigd in de Nieuwe Doelen aan de Doelenstraat. In die tijd waren ook de Schuttersstukken weer even (deels) op hun oude plek. Op de linkerfoto zien we het museum zoals het er in 1975 uitzag en de rechterfoto laat de huidige situatie zien met restaurant de Lindetuin. Stedelijk Museum Alkmaar is, inclusief schuttersstukken, in 2000 verhuisd naar de nieuwbouw aan het Canadaplein.

Meer timewarps zijn te zien op: bit.ly/timewarps

Mark Alphenaar,
Regionaal Archief Alkmaar

Weidemolens behouden door goede samenwerking

De weidemolens zijn sinds de negentiende eeuw onderdeel van het Noord-Hollandse landschap. De circa 25 molens in de gemeente Alkmaar staan voornamelijk in de Eilandspolder. Aangezien sommige door functieverlies verloren dreigen te raken, riep de gemeenteraad al eerder op tot aandacht hiervoor. Nu zetten diverse partijen zich gezamenlijk in voor het behoud van de houten molentjes.

De meeste molens zijn in eigendom van Staatsbosbeheer en van Landschap Noord-Holland. In de loop der jaren zijn vele houten molens vervangen door ijzeren exemplaren. Om de overgebleven houten molens te behouden besloten beide partijen onlangs tot samenwerking. Ze sloegen de handen ineen met de Noord-Hollandse Molenfederatie en de gemeente Alkmaar. Wethouder agrarische economie Marcel van Zon: "de weidemolens horen thuis in het veenweidelandschap en dit is een symbolische eerste stap naar een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het behoud ervan. Achter de schermen werken wij al enige tijd aan de praktische uitvoering. De afspraken worden vastgelegd in een officiële overeenkomst."

■ SPECIALE WERKGROEP

Een speciale werkgroep gaat het onderhoud uitvoeren met de hulp van vrijwilligers. In de periode maart tot oktober zal jaarlijks een aantal

rondes worden gedaan. Wie affiniteit heeft met de weidemolens en kennis heeft van timmerwerk, kan zich hiervoor aanmelden via erfgoed@alkmaar.nl

Wethouder Marcel van Zon: "De weidemolens horen thuis in het veenweidelandschap."

Houten tongewelf Grote Kerk komend voorjaar in de steigers

Nederland telt slechts vier kerken met een houten gewelfschildering uit de Middeleeuwen: de Zuiderkerk in Enkhuizen, de Grote Kerk in Naarden, de Oude Ursulakerk in Warmenhuizen en de Grote Sint Laurenskerk in Alkmaar. Bij de laatste drie is Edwin van den Brink betrokken voor onderhoud en restauratie van de betimmeringen. Volgend jaar pakt hij hier in Alkmaar, samen met Willem Haakma Wagenaar, de restauratie aan van het houten tongewelf in de consistoriekamer, de ruimte waar de kerkenraad vroeger samen kwam.

Edwin van den Brink en Willem Haakma Wagenaar werkten al eerder samen voor de Grote Sint Laurenskerk. Dat was in de periode 2003 tot 2011 voor de restauratie van het koorgewelf met de schildering Het Laatste Oordeel en voor het houten tongewelf in het noordelijk transept. Opvallend is dat de houtschildering in het noordelijk transept van de Grote Kerk vrijwel identiek is aan die in de consistorie.

Zo hebben beide schilderingen dezelfde omlijsting van ornamentieke bloemversieringen. Ondanks dat veel verwijzingen naar het Rooms-Katholieke verleden inmiddels zijn verwijderd, hebben beide schilderingen de Reformatie in de zestiende eeuw goed overleefd. Waarschijnlijk hingen de schilderingen voor de beeldenstormers te hoog om ze te beschadigen. Drie portretten van Luther, Calvijn en Zwingli in de aangrenzende keuken herinneren nog aan deze omwenteling. Het enige verschil tussen de schilderingen zit hem in de wapens. In het noordelijk transept zijn de wapens van diverse gildes en heiligen afgebeeld. En in de consistorie zien we meer politiek geladen beeltenissen, zoals het wapen van Karel V (met twee adelaars verwijzend naar zijn keizerrijk) en de stadswapens van bevriende steden als Delft en Oudewater.

Voor de restauratie van het interieur in de consistorie is de situatie in 1941 als uitgangspunt gekozen omdat er van voor die tijd weinig referenties meer zichtbaar waren. Dit komt doordat de schilderingen destijds niet geretoucheerd zijn maar volledig overgetrokken. En het overtrekken van schilderingen kan niet meer ongedaan gemaakt

Detailfoto van de schildering.

Het houten tongewelf in de consistoriekamer wordt begin volgend jaar onderhanden genomen.

worden, vanwege het ontbreken van een vernislaag op de oorspronkelijke versie.

■ OP LOCATIE

De restauratie van het houten tongewelf in de consistorie zal plaatsvinden op locatie. Begin 2019 wordt er een grote steiger opgebouwd in de consistorie. Op die manier kan al het houtwerk (100m²) uitgenomen worden. Kapotte planken worden gelijmd en geoxideerde spijkers vervangen door roestvrije spijkers. Daarvoor worden dezelfde gaten gebruikt om zoveel mogelijk van het originele materiaal te behouden. Waar mogelijk worden schilderingen schoongemaakt en geretoucheerd. Ook wordt het klimaat tussen het plafond en houtwerk verbeterd door het plaatsen van een tussenbeschoot om stof en eventueel vocht op te vangen. Bovendien worden er geen moderne materialen gebruikt omdat het effect op de lange termijn daarvan nog onduidelijk is. De planning is dat alle werkzaamheden eind 2019 afgerond zijn. In de tussentijd zal er voor geïnteresseerden de mogelijkheid zijn om op gezette tijden een kijkje te nemen.

Sander van Alphen

Het portret van Luther hangt, samen met die van Calvijn en Zwingli, in de keuken van de consistorie. Drie tastbare herinneringen aan de reformatie.

Karin Bloemen in de schoenen van Maria Tesselschade Roemers Visscher "Wij willen Maria weer een plek geven"

Enige weken geleden was cabaretière en geboren Alkmaarse Karin Bloemen de eerste die letterlijk in de schoenen stapte van Maria Tesselschade Roemers Visscher. Deze zeventiende-eeuwse kunstenaar, zangeres, dichteres en glasgraveester was haar tijd ver vooruit. Ze was een voorbeeld op het gebied van vrouwenemancipatie en woonde het grootste deel van haar leven in de Langestraat in Alkmaar. Op de plek waar door de nieuwjaarsbrand van 2015 onder meer de winkel van Waardijk schoenen verloren ging.

Na de nieuwjaarsbrand in 2015 in de Langestraat, waarbij de winkel van Waardijk Schoenen volledig afbrandde, vond een grote archeologische opgraving plaats. Hierbij kwamen vondsten naar boven die ooit toebehoorden aan Maria Tesselschade Roemers Visscher. De bekende schrijfster en duizendpoot woonde vanaf 1629 op deze plek. Een stuk glas dat Maria Tesselschade graveerde, haalde al de landelijke pers. Maar minstens zo bijzonder is de vondst van een schoentje dat ooit aan Maria toebehoorde en waarvan Bert Waardijk een levensgrote replica (paar) heeft laten maken, deels gefinancierd met subsidie van de gemeente Alkmaar.

■ STAPJES

Bert Waardijk: "Wij hebben dat schoentje dus in onze handen gehad. Zo bijzonder dat het is gevonden op de plek waar wij veertig jaar lang schoenen hebben verkocht! We hebben daar dus al die jaren overheen gelopen. Aan het schoentje is te zien dat het gebruikt is. Daar heeft Maria Tesselschade, zo'n belangrijke vrouw in de Nederlandse ge-

schiedenis, dus stapjes mee gezet door het centrum van Alkmaar. Toen ik eenmaal het idee kreeg om de schoen exact na te laten maken, liet het me niet meer los."

■ SCHOENMAKER

De replicaschoenen zijn gemaakt door René van den Berg, ambachtelijk schoenmaker en ontwerper met veel beroemde en internationale opdrachtgevers, onder wie Mart Visser en Rodrigo Otazu. De 'making of' is vastgelegd op film door Ronald van Proosdij. Hier wordt een documentaire van gemaakt die onder meer te zien is tijdens de wintertentoonstelling in het Muiderslot. Hier is ook één van de replicaschoentjes te bewonderen. Na afsluiting van de expositie in het Muiderslot, krijgt het een plek in het Stedelijk Museum Alkmaar, samen met het gevonden materiaal van Maria Tesselschade. Het andere replicaschoentje wordt tentoongesteld in de winkel van Waardijk in de Langestraat.

Foto links: Karin Bloemen ontving het eerste paar van de handgemaakte limited edition, met certificaat. Links meester schoenmaker René van den Berg en rechts initiatiefnemer Bert Waardijk. Foto's onder: het gevonden schoentje van Maria Tesselschade en het exact nagemaakte replicapaar.

■ GEBIOLOGEERD

Bert Waardijk: "Ik was al gebiologeerd geraakt door het verhaal over Maria tijdens de opgraving, maar dat is nog eens versterkt toen ik de opening bijwoonde van de expositie 'Dichter bij Maria Tesselschade' in Stedelijk Museum Alkmaar in 2017. Daar werd deze bijzondere vrouw als het ware tot leven gebracht tijdens de verhalen van Nancy de Jong, onze stadsarcheologe, en Yvonne Molenaar van het Muiderslot.

We vinden het natuurlijk allemaal jammer dat er geen portret is van Maria, maar is zo'n schoentje dat ze echt gedragen heeft niet veel bijzonderder?"

"Wij willen Maria Tesselschade weer een plek geven in het Alkmaar van vandaag en daarvoor hebben we ontzettend veel mooie ideeën. Eén daarvan is een limited edition van de replica's van haar schoentje, waarvan Karin Bloemen het eerste paar ontving. Maar de sneeuwbal gaat nog maar net rollen, want er volgt nog veel meer."

Judith Flapper

Damesschoenen kregen vroeger elk hun eigen, vaak opvallende sluiting in de vorm van een strik of pompon. Het schoentje van Maria is gevonden zonder sluiting.

Bijzondere bodemvondsten

Een heleboel tanden en kiezen...

Op dit schilderij van David Teniers de Jonge (1610-1690) is te zien dat de patiënt bestolen wordt terwijl hij wordt behandeld.

Tijdens een archeologisch onderzoek in 2002 werd aan de Bierkade 17 in Alkmaar een beerput opgegraven met een opmerkelijke inhoud. De vondst van onder meer een scheerbekken en maar liefst 13 tanden en kiezen versterkt het vermoeden dat hier hoogstwaarschijnlijk een barbier-chirurgijn en tandmeester zijn praktijk had.

Het merendeel van de vondsten uit de beerput aan de Bierkade komen uit het laatste kwart van de zeventiende eeuw. In die tijd was het heel normaal dat een barbier naast zijn functie als kapper ook de functie vervulde van chirurgijn en tandmeester. De tandentrekkers hadden in het algemeen niet zo'n beste naam. Zo zijn er prenten en schilderijen waarop de medewerkers van de tandmeester tijdens de werkzaamheden van de meester de patiënt bestelen.

Enkele van de gevonden tanden en kiezen.

Johannes Scultetus, extractietangen, twee pelicanen, één voor horizontale en één voor verticale extractie, drie hevels en een mesje om de tand te omsnijden.

■ SCHEERBEKKEN

De vondst van een scheerbekken, een bord dat vaak op prenten en schilderijen van een tandmeester worden afgebeeld, versterkt het vermoeden dat de beerput aan een barbier-chirurgijn heeft toebehoord. Dit soort borden werden onder andere gebruikt om bij aderlatingen het bloed van de patiënt op te vangen.

Verder maakten de tandmeesters gebruik van een extractietang om de cliënt van zijn tand- of kiespijn af te helpen. Dat er daarbij zo nu en dan een onder- of bovenkaak werd ontworcht en zelfs stukjes kaak met de tand of kies mee meekwamen, werd waarschijnlijk gezien als bijkomstigheid.

Barbiers waren trouwens niet alleen deskundig met scheermes, schaar en extractietang. Ze hanteerden daarnaast ook een beenderzaag voor het amputeren van ledenmaten en hadden allerlei attributen voor operaties, die zij overigens zonder verdoving uitvoerden.

■ STUKJE KAAK

Bij het schoonspoeien van vondstmateriaal uit beerputten in Alkmaar worden vaker tanden of kiezen gevonden. Maar het aantal tanden en kiezen dat aange troffen werd in de beerput aan de Bierkade was uitzonderlijk. Het is aannemelijk dat ze door een chirurgijn zijn getrokken en in de beerput gegooid. Waarschijnlijk zaten er meer tanden en kiezen in de put, maar die hebben we niet allemaal gevonden omdat slechts een deel van inhoud van de put is gezeefd. We hebben de tanden en kiezen laten onderzoeken door tandarts Oei uit Egmond aan Zee, die het vermoeden bevestigde dat het om getrokken exemplaren ging. Ook trof hij veel tekenen aan van tandbederf en andere beschadigingen. Dit alles, plus de lugubere constatering dat aan één van de snijtanden nog een stukje onderkaak zat, geven aan dat hier waarschijnlijk ooit een Alkmaarse barbier-chirurgijn praktijk voerde die soms behoorlijk hardhandig te werk kon gaan.

Toch bracht archiefonderzoek tot nu toe geen duidelijkheid over de vestiging van een barbier-chirurgijn op deze plek. Wellicht komt dat doordat veel panden in de Alkmaarse binnenstad in die tijd verhuurd werden. En huurders worden niet in archiefstukken vermeld. Alleen de huiseigenaars zijn in de stukken te vinden. Dit brengt wel het belang van archeologisch onderzoek aan het licht. Dankzij de uitkomsten van dit onderzoek kunnen we er nu wel vanuit gaan dat er in het desbetreffende pand aan de Bierkade een dergelijke praktijk moet hebben gezeten.

Sjaak Waterlander
(vrijwilliger en gepensioneerd medewerker archeologie)

De vondst van dit scheerbekken versterkt het vermoeden dat hier een barbier-chirurgijn praktijk heeft gevoerd.

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroep Erfgoed Alkmaar.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar, Joop Elsinga en Ritske Velstra.

Opmaak & vormgeving: stip180.nl

Druk: MarcelisDekavé, Alkmaar.

Eindredactie en interviews: Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Gratis abonnement op de papieren nieuwsbrief en tips voor de redactie: erfgoed@alkmaar.nl

Contact archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar, archeologischcentrum@alkmaar.nl

Contact monumentenzorg: Gemeente Alkmaar, Postbus 53, 1800 BC Alkmaar, monumenten@alkmaar.nl

Telefoon: 14 072

Zie ook erfgoedalkmaar.nl of, voor regelgeving en formulieren: alkmaar.nl

Erfgoed Alkmaar

